

FUZÛLÎ'NİN İKİ MESNEVİSİNDE NİZÂMÎ ETKİSİ

Prof. Dr. İsmail ÜNVER

XVI. Yüzyılın, hatta bütün Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî, kaside ve gazel türündeki şiirleriyle olduğu kadar mesnevîleriyle, özellikle de *Leylâ vü Mecnûn*'u ile haklı bir şöhret kazanmıştır. Bu eser, Türk edebiyatındaki benzerleri arasında en başarılı olanıdır.

Fuzûlî, bazı tezkirelerde "hamse" sahibi bir şair olarak anılır¹. Fakat "hamse"sinin hangi eserlerden oluştuğu, bütün mesnevîlerinin adları verilerek açıklanmaz.

Sâkı-nâme veya *Heft-câm* ile *Beng ü Bâde* adlı mesnevîlerin Fuzûlî'ye ait olduğu kesin olarak bilinmektedir. Konusu meyveler arasında geçen bir münazara olan *Sohbetü'l-esmâr* adlı mesnevînin, Fuzûlî'ye ait olup olmadığı tartışmalıdır². Sâdıkî'nin sözünü ettiği *Şâh u Gedâ* adlı mesnevî ise³, bugüne kadar ele geçmemiştir. Öte yandan şairin *Sıhhat u Maraz* veya *Hüsn ü Aşk* adıyla bilinen mensur risalesinin mesnevî olarak gösterilmesinden⁴ doğan yanlışlığın düzeltilmesi gerekir.

Şu kısa girişten de anlaşılacağı üzere Fuzûlî'ye ait olduğu kesinlikle bilinen mesnevîlerin sayısı üçtür. Bunlardan *Beng ü Bâde*⁵ eski Türk edebiyatında "münâzara" türünde yazılmış mesnevîlerin başarılı örneklerindedir. Türkçe olarak kaleme alınıp "hafif bahri"nden fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün kalıbıyla yazılmış olan bu mesnevî, 444 beyitlik kısa bir eserdir. Eserde "beng (=afyon)" ile II. Bayezid'in, "bâde (=şarap)" ile de Şâh İsmail'in kastedildiğine dair yaygın bir kanaat vardır. Bilindiği kadarıyla bu kısa mesnevî kuruluşu, işlenişi ve anlatımıyla özgün bir eserdir.

1 Latîfî, *Tezkiretü's-su'arâ*, İstanbul, 1314, s. 266; Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-su'arâ*, İ. Kutluk, TTK. Yayını, Ankara, 1981, C. II, s. 759; Beyânî, *Tezkire*, Millet Ktp. Ali Emîri 757, yk. 74a; Riyâzî, *Riyâzu's-su'arâ*, Millet Ktp. Ali Emîri, 765, yk. 105a.

2 Yüksel Sedit, "Sohbetü'l-esmâr Fuzûlî'nin Değildir", *Türkoloji D.*, C. IV (1972).

3 Sâdıkî, *Mecma'u'l-havâs*, İst. Ün. Ktp. 4085, yk. 33b.

4 İpekten Halûk, *Fuzûlî*, Atatürk Ün. Ed. Fak. Yayını, Ankara, 1973, s. 48.

5 Eserin yazma nüshaları ve baskıları için, bk. Cunbur Müjgân, *Fuzûlî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*, İstanbul, 1956, s. 76-82; yeni harfli baskısı için, bk. Kürkçüoğlu Kemâl Edip, *Fuzûlî Beng ü Bâde*, İstanbul, 1956.

Fuzûlî Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kendisinden önce çok işlenmiş bir hikâyeye olan *Leylâ vü Mecnûn*'u son derece başarılı bir biçimde dile getirmiştir. Eserin birçok yazması, baskıları ve başka dillere çevirileri bulunmaktadır⁶. A.S. Levend, Fuzûlî'nin bu eserini değerlendiren, "Fuzulî esas olarak Nizâmî'yi almış, Hatifi'den ve Türk şairleri arasında Hamdullah Hamdî ile Celilî'den de faydalanmıştır" diyerek⁷ bu mesnevîdeki Nizâmî etkisine işaret etmiştir. Mesnevî'nin başında sadece Nizâmî'nin adının anılması, onun eserinden üç beytin aynen alınması, iki eserin aynı vezinle (mef'ûlü / mefâ'ilün / fa'ülün) yazılması ve hikâyenin ana çizgileriyle Nizâmî'nin eseriyle paralellik göstermesi, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unda Nizâmî etkisini belirleyen belli başlı noktalar. Ancak bu etkinin, Türk edebiyatında birçok mesnevîde görülen "terceme veya taklid" anlamında bir etkilenme olmadığını özellikle belirtmek gerekir.

Fuzûlî'nin *Sâkî-nâme* veya *Heft-câm* adıyla bilinen, Farsça yazılmış kısa mesnevîsi üzerindeki Nizâmî etkisi, ilk kez şairin 430. ölüm yıl dönümü dolayısıyla Millî Kütüphane Başkanlığının düzenlediği toplantıda tarafımızdan öne sürülmüştü. Birçok yazma ve basma *Fuzûlî Külliyyâtı* içinde yer alan bu eserin⁸ tenkitli metni ve Türkçeye çevirisi yayımlanmıştır⁹.

Sâkî-nâme, aruzun mütekarib bahrinden fa'ülün / fa'ülün / fa'ülün / fa'ül kalıbıyla yazılmış 327 beyitlik kısa bir mesnevîdir. Eserin kime sunulmak üzere yazıldığı belli değildir. Giriş mahiyetindeki 38 beyitte şair haftanın yedi günü şarap içmeyi, her günde içilen şarabın etkisini bir hafta sonra aynı güne kadar sürdürmesini, haftanın ilk gününden başlayarak her felekte bulunan gezegenin de şarap içenin hizmetinde bulunmasını teklif eder. Şair bu şarabın aklı aydınlatan ve şeriate nizam veren niteliklere sahip olduğunu ifade etmek suretiyle, eserdeki şarap sözüyle, bilinen anlamın ötesinde manevî bir içkiyi, aşkı kastettiğini göstermiştir.

Sâkî-nâme'de konu yedi bölüm halinde işlenmiştir. Her bölüm, biri sâkiye sesleniş ve biri de çalgı âletiyle münazara olmak üzere iki başlıktan oluşmaktadır. Sâkinin sunduğu ilk kadehin özelliklerinden

6 Cunbur Müjgan, aynı eser, s. 50-58.

7 Levend Agâh Sırrı. *Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikayesi*, Ankara, 1959, s. 267.

* 8 Cunbur Müjgan, aynı eser, s. 82-84.

9 Maznoğlu Hasibe, *Fuzûlî Farsça Divanı*, Ankara, 1962, s. 674-709; Tarlan Ali Nihat, *Fuzulî'nin Farsça Divanı (Tercümesi)*, İstanbul, 1950, s. 206-221.

sonra ney, ikinciden sonra def, üçüncüden sonra çeng, dördüncüden sonra ud, beşinciden sonra tanbur, altıncıdan sonra kanunla konuşan şair, sonuncu bölümde çalgı yerine mutrib (=çalgıcı) le söyleşir. Ondan bu çalgıların sırdaş olamayacağını, cansız varlıkların ilâhî sırlara tahammül edemeyeceğini öğrenir.

Eserin *Sâki-nâme* adıyla anılması, her bölümün sâkiye seslenişle başlamasından, *Heft-câm* diye anılması ise, yedi bölümlü oluşundan ve her bölümünde sâkinin bir kadeh sunmasındandır.

Fuzûlî'nin *Sâki-nâme*'de Nizâmî'den etkilendiğini gösteren noktalar şunlardır:

a) Nizâmî'nin *Şeref-nâme* adlı mesnevîsinde her bölüme *Sâki-nâme* başlığı altında iki beyitle girilir¹⁰. Eserin tamamında 49 sâki-nâme başlığı bulunmakta, bunların her biri ... بیا ساقی (Sâki getir ...) hitabıyla başlamaktadır. Fuzûlî'nin *Sâki-nâme*'sinde de her bölüm bu hitapla başlar. Bu benzerliği iki şairin eserlerinden birer örnekle göstermek istiyoruz. Nizâmî'deki:

بیا ساقی آن آبیجوی بهشت در افکن بر انجام آتش سرشت
از آن آب و آتش میبچان سرم بمن ده کز آن آب و آتش ترم

beyitleriyle¹¹ Fuzûlî'deki:

بیا ساقی آن آب کوثر سرشت که لب تشنه اوست حور بهشت
بمن ده که مداح پیغمبرم نصیب است البته در کوثرم

beyitleri¹² arasındaki benzerliği tesadüf olarak değerlendirmek mümkün değildir. İki eserin vezinlerinin de aynı olması, ifadedeki benzerlikleri artıran ve güçlendiren bir öge olarak değerlendirilebilir.

b) Öte yandan, her iki şairin eserlerinde sözü edilen şarabın niteliklerinde benzerlikler görülebilmektedir. Bu şarabın taşıdığı özelliklerin, râh-ı reyhân-sirişt (Nizâmî) yahut râh-ı reyhân-şemîm (Fuzûlî), râhat-engîz-i rûh (Nizâmî) yahut râhat-efzâ-yı rûh (Fuzûlî), câm-ı yâkût-bâr (Nizâmî) yahut âb-ı yâkûtvar (Fuzûlî)... gibi benzer sözlerle belirtilmesi tesadüf olarak değerlendirilebilir. Ancak, Nizâmî'deki:

می کو زحمت رهائی دهد بازردگان مومیاى دهد

10 Nizâmî, *Külliyât-ı Hakîm Nizâmî-i Genceî*, Tehran 1361 (Ş), s. 838-1162.

11 Nizâmî, aynı eser, s. 975.

12 Fuzûlî *Farsça Divan*, aynı bs., s. 695.

beytine karşılık¹³, Fuzûlî'deki:

نجات از همه مشکلاتم دهد

beyti¹⁴; Nizâmî'deki:

نه آن می که در سرخمار آورد

beytine karşılık¹⁵, Fuzûlî'deki:

نه آن می که گردد خرد دور ازو

beyti¹⁶; Nizâmî'deki:

بجوش آرد این خون افسرده را

beytine karşılık¹⁷, Fuzûlî'deki:

تروتازه کن نخل پرمرده را

beyti¹⁸; Nizâmî'deki:

بهر چارمذهب حلال آمده است

veya

می کاصل مذهب بدو شد تمام

beytleriyle¹⁹ Fuzûlî'deki:

نه آن می که در شرع باشد حرام

beyti²⁰ arasındaki benzerlikler, Fuzûlî'nin *Sâkı-nâme*'de şarabın niteliklerini anlatırken Nizâmî'den etkilendiğini göstermektedir. Buna, eserin adı, vezni ve sâkıye seslenişte, benzerliğin ötesindeki birliği de katarsak, *Sâkı-nâme*'nin *Şeref-nâme*'deki aynı adı taşıyan bölümlerden önemli ölçüde etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u üzerindeki Nizâmî etkisini belirleyen A.S. Levend'in bu tesbitine ek olarak, *Sâkı-nâme*'sinde de aynı şairin etkisi bulunduğu açıklık kazanmıştır. Fuzûlî, Fars edebiyatının en büyük mesnevî şairi Genceli Nizâmî'yi okumuş ve ondan etkilenmiştir. Ancak bu etkilenme onun her iki eserinin edebî değerini azaltmamış, aksine onları daha başarılı kılmıştır. Bu sonucun arkasında eşsiz bir dil ustası olan Fuzûlî'nin dehası gizlidir.

13 Nizâmî, *Şeref-nâme*, aynı bs., s. 884.

14 Fuzûlî, *Sâkı-nâme*, aynı bs., s. 672.

15 Nizâmî, *Şeref-nâme*, aynı bs., s. 1089.

16 Fuzûlî, *Sâkı-nâme*, aynı bs., s. 677.

17 Nizâmî, *Şeref-nâme*, aynı bs., s. 1077.

18 Fuzûlî, *Sâkı-nâme*, aynı bs., s. 683.

19 Nizâmî, *Şeref-nâme*, aynı bs., s. 856 ve 874.

20 Fuzûlî, *Sâkı-nâme*, aynı bs., s. 677.

بمن ده که از غم نجاتم دهد

می کاب در (بر) روی کار آورد

می ده که گیرد خرد نورازو

مگر نوکنند عمر پرمرده را

بده زنده گردان من مرده را

می کوچو آب زلال آمده است

نه آن می که آمد بمذهب حرام

می ده کزو شرع گیرد نظام